

ANDICS ERZSÉBET

**KOSSUTH HARCA
A REAKCIÓ ELLEN**

1952

ANDICS ERZSÉBET

KOSSUTH HARCA A REAKCIÓ ELLEN

1952

Akadémiai kiadó (Budapest, V., Alkotmány-u. 21. Felelős Mestyan János

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2 — 20395/52 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Amikor a fiatal Kossuth a múlt század harmincas éveinek elején a politikai élet színterére lép, a magyar nemzeti mozgalomban évszázados tradícióként érvényesül a bizalmatlanság és szembenállás az »udvari párt«-tal, a felső-táblán túlnyomó többséggel rendelkező, az országos méltóságokat betöltő nemzetietlen főnemességgel. Ha ez Széchenyi fellépése során egy időre némileg csökken is, később annál erősebben előtérbe lép, egyenes arányban azzal, ahogy a nemzeti mozgalom anti-abszolutisztikus jellege egyre határozottabb anti-feudális vonásokkal gazdagodik.

A nemzeti és reform-mozgalmat támogató középnemesség megyei összejöveteleinek, az alsó-tábla üléseinek levegője szinte izzó a harag és felháborodás állandó kitöréseitől »a nagyméltóságú Főrendekkel« szemben, akiknek elutasító magatartása a végsőig elődázza, sok esetben lehetetlenné teszi a legszerényebb, legmértékeltőbb reformok keresztülvitelét is. Kölcsey Országgyűlési naplója tele van panaszokkal a Bécset kiszolgáló »keresztes és kulcsos« »méltóságosokra«, a »káptalani helyeken és püspöki székekben oly áldott ebédekkel és vacsorákkal hizlalt« főpapokra.¹ Kölcsey szerint a főrendek szemében »milliók nyugalma« »tekintetet nem érdemel.«² Az oligarchia »rosszul tanulta meg a magyar nép történeteit«, majd csak a maga »kárán tanul«.³

A nemzetietlen, előjogaihoz mindenáron ragaszkodó arisztokrácia ellen Deák is nem egyszer kikel. A főrendekről mondja 1835. október 31-i beszédében, hogy ők azok, akik »miatt estek el a diétán nemzetünknek legforróbb kívánatai.«⁴ Ismételten kifejti, hogy »a nemzet kincse nem a nemzetségek régi nevének megtartásában, nem az értékeknek egynéhány kezekbe halmozásában áll« és hogy »a hajdankornak körülményeivel a fényes nemzetségek hajdani fontossága is elenyészik.«⁵

¹ Kölcsey Ferenc Országgyűlési naplója, Bp., 1886. 213, 92, 107, 111. l.

² U. o. 122. l.

³ U. o. 122., 118. l.

⁴ *Kónyi Manó*: Deák Ferenc beszédei. Bp., 1903. I. köt. 174. l.

⁵ L. Deáknak 1834. július 12-én a kerül. ülésen a hitbizományok ellen mondott beszédét. Kónyi i. m. 77—78. l.

Még nagyobb szenvedélyességgel támadta báró Wesselényi Miklós a németesedést terjesztő magyar arisztokráciát, »a gyáva s undok korcsokat«, akiket »hiú fény-vadászás s udvari kegy szomja kicsalt« a honból, »a nagyurak s az őket majmolók szolgálai csordáját.«⁶

A reform-nemzedék önön küzdelmei tükrében élesebben meglátta az arisztokrácia vétkeit a multban is. »Ezeknek ősei — írta a magyar mágnásokról keserűen Kölesey — hagyták el a Giskra elleni csatában Hunyadit... Ezeknek ősei hagyták el a szabadság harcán Rákóczit.«⁷ A magyar arisztokrácia bűneivel, »a főúri göggel és visszavonással« magyarázta Czuczor a mohácsi vészt.

»Isteni ostorként ült úr jobbágya nyakára,
S a pórnak kicsikart vére kiálta boszút.
S megnehezült a világbírónak ítélete, s lón a
Nemzeti nagy bűnnek nagy torolója Mohács.« (1837)

Csoda-e, hogy a fiatal Kossuth első nagyobb feltűnést keltő megyegyűlési fellépésében a »rossz hazafiakról« beszél, akiket a bécsi udvar »jutalmazni szokott«, amiről báró Vay Miklós zempléni alispán siet is jelentést tenni gróf Reviczky kancellárnak.⁸

Hogy e korszak arisztokrata-ellenes levegőjét a fiatal Kossuth milyen mélyen magábaszívta, bizonyítja az is, hogy esztendőkkal később, a konzervatív párttal hadakozva arra hivatkozik, hogy az országban csak két párt van és ez a két párt az évszázadok óta fennálló »hazafi párt« és »udvari párt«.⁹ A főnemes-ség egy részének csatlakozása a reform-mozgalomhoz, gróf Batthyány Lajosnak és társainak buzgósága e téren, még szövetségük legjobb idejében sem tudja Kossuthat elfeledtetni, hogy a magyar mágnások a történelem folyamán országos méltóságaikat rendszerint a nemzet érdekei ellen használták fel. Mint tudjuk, Kossuth 1847 elején eléggé élesen visszautasította Batthyány arra vonatkozó javaslatát, hogy a megüresedett nádori széket magyar mágnással töltsék be.¹⁰

⁶ Wesselényi beszéde a magyar nyelv ügyében a Főrendek 1833. február 20-i ülésén. *Kossuth Lajos: Országgyűl. Tudósítások*, Bp., 1948. I. köt. 182. l.

⁷ Kölesey Ferenc Országgyűlési naplója, 44. l.

⁸ Vay levelét közli: *Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*. I. köt. Bp., 1927. 17. l.

⁹ Kossuth 1847. október 17-i beszéde. Közli *Barta: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen*. Bp., 1951. 211. l.

¹⁰ Erről beszél Kosáry Domokos »Kossuth Lajos a reform-korban« c. munkájában Bp., 1946. 339. l. Az e tényre vonatkozó titkos rendőri jelentést közli Barta i. m. 271. l.

De akármilyen arisztokrata-ellenes volt a környezet és a levegő, amelyben Kossuth felnőtt és első politikai lépéseit megtette, viszonyát a magyar nagybirtokos főnemességhez nem valami hagyományos és öröklött elfogultság jellemzi. Politikai álláspontját ebben a kérdésben lépésről-lépésre, *saját politikai tapasztalatai alapján* alakítja ki; ez nem történik egyik napról a másikra és nem is történik nyílegyenes vonalban. »Országgyűlési Tudósításait« ugyan átfűti az indignáció a felső-táblán székelő »szervilis felekezettel«, különösen a »szervilitás minden mértékét« meghaladó kat. főpapokkal szemben,¹¹ de ez nyíltan és közvetlenül alig jut kifejezésre. Ugyanez áll csaknem teljes mértékben a »Törvényhatósági Tudósításokra« is. Kossuth ebben az időben a saját, majdan oly messzehangzó szavát tulajdonképpen még nem hallatja. S ha tudósításai miatt mégis oly éles, csaknem tragikus kimenetelű összeütközésbe került a bécsi kormánnyal és ami azzal jóformán egyet jelentett, a magyar aulikus arisztokráciával, ebben a gyarmati helyzet, az abszolutisztikus kormányzati rendszer, az uralkodó feudális viszonyok egész keresztmetszete benne foglaltatik.

Itt kell rámutatnunk arra, hogy a reform-korszakkal foglalkozó történelmi irodalmunkban e kor viszanyainak és szellemének igazi képe jóformán teljesen elsikkad. Az akkori magyar viszonyokat idillikus ábrázolásában, a kor égető kérdéseit, a szereplőket mintegy szirupba mártva, s ezáltal a felismerhetetlenségig elváltoztatva mutatja be. Pedig ez a kor minden volt, csak nem idillikus. Nem kényelemkedvelő, békés »bécsi öreg urakkal«, hanem kegyetlen és szívós ellenféllel kerültek szembe azok, akik a fennálló viszonyok börtönien szűk keretein változtatni akartak. Az évtizedes eredménytelen harcban török össze lelkiileg Kazinczy, Kölcsey, válik csalódottá Deák. Akiket a hiábavalónak látszó küzdelem, vagy korrupció nem tör meg, azokat főbenjáró pörökbe fogják. Sokszor egy bíráló szóért, egy élesebb kifejezésért, hiszen a bécsi kormány és tegyük hozzá: a magyar kancellária és helytartótanács gyakran nagyon is tekintélyes névre és címre hallgató, nem egyszer egyházi ruhás titkos kémei mindenütt ott vannak. Az országgyűlési ifjak és Wesselényi Miklós pörbefogása nyomán rémület szállja meg a lelkeket. »Mostanság az igazmondó feje felett pallos függ« — kiált fel Fejér megye közgyűlésén Madarász László. Széchenyi ijedten semmisíti meg iratait. A vérpadra hurcolt magyar jakobinusok árnyai kísértenek. A börtönben Lovassy megőrül. A fogságból élő-hallottként kiszabaduló Wesselényi úgy érzi, hogy »gonoszság

¹¹ Kossuth Lajos: Országgyűl. Tudósítások. I. köt. 112, 113, 115, 169. stb. 1-on.

és erőszak elmetesztették inait.¹² Kossuthal ugyanez volt a terve nemcsak Bécsnek, hanem a Béccsel szövetkezett magyar aulikus főnemességnek is.

Reform-korszakkal foglalkozó történelmi munkáinkban különösen homályban marad a magyar nagybirtokos arisztokrácia közvetlen szerepe a hazafiak üldözésében. Pedig ez a szerep nem merült ki »bécsi bürokraták« parancsainak egyszerű végrehajtásában.

A magyar aulikus arisztokrácia nagybefolyású, kormányhatalommal bíró képviselői *sürgetik* Kossuth elfogatását. József főherceg nádor és az udvar ingadozásaival *szembeszállva* gróf Pálffy Fidél kancellár, gróf Cziráky Antal országbíró, gróf Majláth Antal jövődó kancellár szorgalmazza azt. A pert Kossuth ellen éppúgy, mint Wesselényi ellen, gróf Reviczky Ádám és gróf Majláth György véleményezése alapján indítják meg. A királyi tábla magyar főúri tagjai: báró Vay Miklós, gróf Nádasdy Lipót, Szógyény László és mások hozzák meg, mind a két perben, az elmarasztaló ítéletet. Ha volt különbség, csak annyi, hogy a nincstelen prókátor Kossuth Lajos elítéléséből még kevésbé csináltak lelkiismereti problémát, mint Wesselényiéből. Szógyény László tanuságtétele szerint Kossuth bűnösségének kimondása még csak »élénkebb vitatkozást« sem idézett elő a királyi tábla nagyméltóságú tagjai között. »Teljesen a törvény szellemében jártunk el — írja Szógyény — midőn Kossuth Lajost több évi börtönbüntetésre ítéltük.«¹³

Kossuth a börtönből való kiszabadulása után, mint ismeretes, eléggé véletlenül, a magyar kormánysszervek legnagyobb megörökönyödésére jutott sajtó-organumhoz, a Pesti Hírlaphoz. Pedig Kossuth minadannak ellenére, amit ezekben az esztendőken átélt, szívesen üdvözölte volna az arisztokráciát a nemzeti és reform-mozgalom táborában. Nem sokkal a Pesti Hírlap megindulása után, annak 1841. január 17-i számában írja a következőket:

»Kiknek már nevüknél fogva ily hatáskör nyílik, minőre mások csak hosszadalmas munkahúséggal küzdhetnek föl, kik a polgárjogoknak elsőszülöttjei . . . és önállóbb, függetlenebb munkásságra hivatvák, mint kiket a tömegek akarátja s néha tán elfogultsága korlátozhat; ezekre — ha akarják — szép jövő vár. Ha — miként bizton hisszük —

¹² Idézi: Kosáry i. m. 183. l.

¹³ Id. Szógyény-Marich László Emlékiratai I. köt. Bp., 1903. 7—8. l.

néhány lelkesebbjeik példájaként kivetkeztek a szűkeblűség, szeretetlenség, nemzettelenség lepleiből, ha érzik, hogy igazságnak lenni nem áldozat . . . és az alkotmányos életfejlemény békés ösvényén a józan haladás zöld reményszín szegte fehér zászlóját ők viszik elől, a nemzet őket bizalomteljesen fogadja vezéreivé.«

Igaz, hogy Kossuth ugyanebben a cikkében leszögezi : »a nemzetnek rendeltetése . . . teljesülni fog — velük (t. i. az arisztokráciával — A. E.) és általuk, ha nekik tetszik, *nélkülök, sőt ellenök, ha kell.*«¹⁴

A Pesti Hírlap vitája a gróf Dessewffy Aurél szerkesztésében megjelenő Világ-gal, — Kossuth vitáit Széchenyivel itt tudatosan nem tárgyaljuk, noha témánkat nem egy helyen súrolják — ugyancsak nem mentes egy bizonyos bizakodástól, hogy a magyar arisztokrácia nagy hatalmánál és befolyásánál fogva, javára válhat a nemzeti ügynek. A Pesti Hírlap, noha nem egyszer leszögezi, hogy a Világ »a haladási eszmék elleni feudális opposíció orgánuma«, »kerekén kimondva a tespedés színét viseli«, mégis annak a véleményének ad kifejezést, hogy a két lap »versenyzése a magyar zszurnalisztikában jótékony ösztönül szolgál . . . Megbecsülteknek fogjuk magunkat érezni — írja — hogy hivatva leszünk az elmesúrlódás harcjátékát ily derék lovaggal (t. i. gróf Dessewffy Auréllal) végigküzdeni.«¹⁵

Kossuth Dessewffyték támadását *mérsékelni* igyekszik. Figyelmezteti a Világ-ot, hogy »ne szaggassa fel a sebeket, mik a nemzet és kormány közti bizodalom ápoló karjai közt már-már beheggedtenek.«¹⁶ Majd másutt azt írja : »A sokat hányatott, sok vésztől körített szegény magyar hon gyermeki közt vetélytársaknak igen, de ellenségeknek lenni nem kellene ; amazokat pedig csak nemes verseny, küzdés csak ezeket illetheti.«¹⁷

Ha Kossuth a feudális arisztokráciával folytatandó »nemes párviadalban« reménykedett, amiből »a haza csak nyerhet«, úgy ezek a reményei *nem* igazolódtak. 1844 júniusában »Szerkesztői búcsúszavában« az elmúlt három és fél esztendőre visszatekintve leszögezi : »Nem volt fegyver a nyílt megtámadástól, a rendszeresített koromfekete gyanúsítástól, szándékos elmagyarázástól, le egész a sötét rágalomig, mely ellenem mozgásba nem tétetett.«¹⁸

¹⁴ Pesti Hírlap 1841. febr. 17. »Hivatás« vc. (Aláhúzás tőlem — A. E.)

¹⁵ Pesti Hírlap 1841. okt. 16. »Polémia« vc.

¹⁶ Pesti Hírlap 1841. nov. 13. »Viszonzás«.

¹⁷ Pesti Hírlap 1841. nov. 17. »Viszonzás« II.

¹⁸ Pesti Hírlap 1844. jún. 30.

Ugyanebben az időben írja Wesselenyinek: »Te tudod mennyi ezernyi szörny állta utamat.«¹⁹

És valóban, az úgynevezett »új-konzervatívok« és főképp vezérük, gróf Dessewffy Aurél a Pesti Hírlap elleni állandó harcnak szentelte főfigyelmét és mindenekelőtt Kossuth politikai befolyásának csökkentésére törekedett. Horváth Mihály írja, hogy Dessewffy »nem ismert fontosabb feladatot«, mint a Pesti Hírlap iránya ellen »sorompóba lépni, s vele a napi sajtóban megküzdeni«. Dessewffy nevezte el a Pesti Hírlap küzdelmét »a semmivel nem bírók harcának a valamivel bírók ellen«. Dessewffy — írja Horváth Mihály — »oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa és annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét.«²¹ A feudális reakció szempontjából Dessewffy kétségtelenül jó politikai érzékkel fogta fel a helyzetet, amikor arra törekedett, hogy az ellenzék vezetése Kossuth kezéből Széchenyi vagy Deák kezébe kerüljön, miközben *egész nyíltan* hivatkozott arra, hogy Kossuth személye a nagybirtokos arisztokrácia körében különösen nagy ellenkezést vált ki.²²

Pedig tudjuk, hogy a Pesti Hírlap megjelenésének korszakában Kossuthnak nem egy reform-javaslat, politikai és gazdasági követelése még csak csírájában van meg. Ő maga ezeket az éveket így jellemezte: »megállottam az eszmék felén, megállapodtam az igazság negyedrésznél, — gondolván: jönnek talán jobb idők.«²³ De így is Kossuth mindenegyes cikke a Pesti Hírlapban az ország gyarmati és feudális korlátai ellen intézett egy-egy támadás volt. Nemcsak azokban az értekezéseiben, amelyekben »szabad földért« szállt síkra, (bármit károgon is a feudális opposíció), a papi tized eltörléséért, a városok polgárjogaiért, vasutakért, népképviselést, közteherviselésért és iparegyesületekért, hanem akkor is, amikor az utcák jobb megvilágítását, több kórházat és kisdédóvót, vagy jobb technikai oktatást követelt, az utcán megfagyott, éhenhalt gyermekek óriási számán, az igazságszolgáltatás barbár módszerein, az »aprócska kényurak« garázdálkodásán, a »vastag tudatlanságon« háborodott fel. — Bármilyen részletkérdést, látszólag apró visszásságot

¹⁹ A levelet közli Kossuth Ferenc: Kossuth Lajos Iratai XIII. köt. 356. l.

²⁰ Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből. Genf, 1864. II. köt. 68. l.

²¹ U. o. 78. l.

²² U. o. 79. l.; ugyancsak lásd különösen Dessewffy »Nyilatkozat és igazolás« c. cikkét a »Világ« 1841. nov. 24-i számában.

²³ Pesti Hírlap 1843 végén: »Kiábrándulás«.

tárgyal: a feudalizmus bilincseiből kiszabadulni nem tudó szerencsétlen ország szükségszerű ezernyi baját fedi fel.

A 40-es évek folyamán a reform-mozgalom és a vele szembenálló konzervatív irányzat küzdelme egyre inkább az erősödő polgári fejlődés és az idejétmúlt, de létéhez görcsösen ragaszkodó feudális rend élet-halál harcává növi ki magát. Nemcsak arról van szó, hogy a két irányzat mögött ellenséges osztályok egymással ellentétes érdekei állnak, hanem arról is, hogy ezek az ellentétek olyan élesek, amilyenek csak a történelem nagy fordulópontjain szoktak lenni, amikor egy elavult társadalmi renddel, annak védelmezőivel szemben új osztályok, új gazdasági és politikai rendért szállnak síkra.

1844 közepén Kossuthot megfosztják a Pesti Hírlap szerkesztőjének állásától. Nemcsak a tény, a dátum sem volt véletlen. 1844 elején Metternich erőlyesen felhívja az udvar figyelmét az önálló vámrendszer kérdésének felvetésével, a védegyelet-mozgalom megindításával egyre »nyugtalanítóbbá« váló magyarországi helyzetre és felhatalmazást kér a magyar ügyekkel való különös foglalkozásra.²⁴ »A magyar viszonyokról« ugyanebben az évben írt elaboratumában Metternich leszögezi, hogy »Magyarország a forradalom pokoltornácán van.«²⁵ »A védegyeleti mozgalomnak — írja — »titkos céljai hűtlenséget (Landesverrath), nyílt céljai tiszta képtelenséget jelentenek«. »A király ragadja meg a kormányzás gyeplőit . . . Álljon az ország gazdasági felélénkítésének élére.« Jelzálogkölcson-bank felállítása és a közlekedési ügyek fejlesztésének előkészítése, — íme Metternich gazdasági programja. A politikai programja már gazdagabb. 1844. május 9-én József nádorhoz intézett levelében »kiindulási pontokul« a következő három legsürgősebb tennivalót szögezi le:

biztos többség megteremtését az alsótáblán,
annak biztosítását, hogy ezen többséget a kormány vezeti,
szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá kerüljenek.²⁶

»A feladat, — szögezi le Metternich báró Jósika Samu erdélyi alkancellárral folytatott bizalmas levelezésében — az ellenséges elemek meggyengítése.«²⁷

²⁴ L. Metternich feleségének, a magyar gróf Zichy Melanienak napló-feljegyzéseit ebből az időből. Aus Metternichs'nachgelassenen Papieren. Wien, 1883. VII. köt. 5. l.

²⁵ U. o. 51—63. l.

²⁶ L. Wirkner Lajos: Élményeim. Pozsony, 1879. 155. l.

²⁷ Metternich megjegyzése Jósika levelére az adminisztrátor-rendszer bevezetéséről. 1844. nov. 13. Jósika cs. lt. Erdélyi Múzeum Levéltára.

Metternich haditervének főbb mozzanatait voltak :

1. 1844 júliusában a konzervatív magyar főurakból egy titkos bizottság kinevezése »az anarchiával határos magyar viszonyok felszámolására.«^{27/a}.

2. 1844 végén Metternich legbizalmasabb környezetéhez tartozó gróf Apponyi Györgynek magyar alkancellárrá és báró Jósika Samunak erdélyi alkancellárrá történt kinevezése.

3. Az adminisztrátor-rendszer fokozatos bevezetése a megyékben.

De talán még ezeknél a lépéseknél is döntőbb volt a konzervatív párt megteremtése az abszolutisztikus és feudális reakció részéről, ami 1846-ban vált befejezett tényé.

A feudális és abszolutisztikus reakció ellenforradalmi pártjának megteremtése, haladóként való feltüntetése, hogy annál sikeresebben szembeszállhasson a reform-mozgalommal, annak hirdetése, hogy ez a párt lényegében ugyanazt akarja, amit Kossuthék, csak megfontoltabban, más módszerekkel, — mindez valóban a *Metternich-jéle* »politikai magas-iskolához«²⁸ méltó ötlet volt, jellegzetes szüleménye annak a politikai műhelynek, amely a krakkói nemzeti felkelést elégedetlen galíciai parasztokkal verette le, és minden legyilkolt lengyel nemesért szabott árat fizetett.²⁸

A konzervatív párt tehát, amelynek élén gróf Dessewffy Emil, gróf Széchen Antal, gróf Apponyi György, gróf Barkóczy János, Szögyény László és mások állottak, Metternich szellemi gyermeke volt, a Metternich-politika utolsó mentsvára Magyarországon, a feudális és abszolutisztikus reakció politikai sakkhúzása a magyar anti-feudális és nemzeti forradalom előestéjén.

Kossuth Lajos volt az, aki az ellenforradalmi erők által dobott kesztyűt felvette, teljes szellemi vértetben szállt szembe támadásukkal. Kossuth volt az, akit Metternichnek és híveinek politikai sakkhúzása egy pillanatra sem tévesztett meg, annak céljait teljes mértékben átlátta és ellene könyörtelen, megalkuvás nélküli harcot indított. Nézeteit a konzervatív pártról a legrészletesebben »A magyar konzervatív párt és a nemzetiség« és az »Ellenzék és pecsovecs« c. írásaiban fejtette ki.²⁹

^{27/a} Szögyény i. m. 156. l.

²⁸ L. erre vonatkozólag gróf Zichy Melanienak naplófeljegyzéseit 1846. márciusáról. (Aus Metternichs nachgelassenen Papieren VII. köt. 143—144. l.; ugyancsak *Pulszky Ferenc*: Életem és korom. Bp., 1884. I. köt. 212—213. l., stb.)

²⁹ »A magyar konzervatív párt és a nemzetiség« c. cikk 1846-ban íródott, 1847-ben Hamburgban jelent meg Bábolnai Mihály szerzői név alatt

Kossuth felfogása a konzervatív pártról leleplezőbb és elutasítóbb, mint akár Horváth Mihályé, hogy későbbi történetíróinkról ne is beszéljünk, akik, amennyiben a magyar konzervatívokkal foglalkoztak, — ilyenek elég kevesen voltak — többnyire kritika nélkül elfogadták azt, amit a konzervatívok hirdettek magukról, hogy t. i. ők a »fontolva haladás« pártja.³⁰ E tárggyal foglalkozó történetíróink ugyanis Kossuth ragyogó rásait a konzervatív pártról, politikai publicisztikánknak ezeket a mesterműveit, amelyekből ma, száz év múltán is okulhatunk, általában figyelmen kívül hagyták, *ignorálták*.

Kossuth viszonyát a konzervatív nagybirtokos főnemesség párttá tömörülésének tényéhez és politikai programjához mindekelőtt az jellemezte, hogy Kossuth teljes mértékben felfogta ezeknek »veszélyes« voltát. Tudjuk, hogy a konzervatív párt programnyilatkozatára az ellenzék elvi nyilatkozatával, a konzervatív párt megszervezésére az ellenzéknek párttá tömörítésével tartotta szükségesnek válaszolni. 1847. október 17-én, követté választásának előestéjén tartott beszédében mondja a következőket :

»Voltak idők, midőn a magyarnak jogai és alkotmányos szabadsága nyílt erőszakkal támadtatott meg és ezen nyílt megtámadásnak legalább azon jó oldala volt, hogy a megtámadott magyar nyíltan látta maga előtt az ellenséget, számbavehette annak erejét . . . A mostani kor veszélyesebb... Hasonlít ahhoz, mint mikor az útfélen lesbenálló olasz az imádságot arra használja, hogy nevének szent patrónusától segédelmet kérjen a szándékolt fosztogatáshoz, vagy hasonlít ahhoz, mintha az ostya, vagy kenyér, melyet az úr asztalánál üdvösség végett fogadunk el, méregbe mártva nyujtatnék ajkainkhoz.«³¹

a »Magyar Szózatok« c. kötetben. Az »Ellenzék és pecsovics« c. írás' Deregyei álnév alatt az »Ellenőr«-ben jelent meg ugyancsak 1847-ben. »A pecsovicsok utolsó fortélyá« c. névtelen röpirat véleményünk szerint nem Kossuth tollából ered, mint ezt Viszota bizonyítani igyekszik, mégha egész részleteket is tartalmaz Kossuth cikkeiből és beszédeiből.

³⁰ A konzervatív párt tényleges politikai célkitűzéseit és szerepét felfedni nem tudta és nem akarta a magyar polgári történetírás (Szabó Ervinnek az 1848—49-es forradalomról írt munkáját is ideszámítva). Miként annyi más kérdésben, ebben is a marxista történetírás mutatott rá helyesen a kérdés lényegére, nevezetesen Révai József »Marx és a magyar forradalom« és »Kossuth Lajos« c. tanulmányában. (»Marxizmus, népiesség, magyarság« Bp. 1949. 82, 116, 136—137. l.)

³¹ Közli Bartha: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847—48. Bp. 1951. 208—209. l.

A konzervatív pártnak azt a taktikáját, hogy magát haladó-
nak nevezte és hangoztatta, hogy közte és a reformpárt között
csak a haladás tempójában, »mikéntjében« van különbség és hogy
a reformok végrehajtására a kormány van hivatva, erre hajlandó
és képes is — Kossuth »misztifikációnak«, »politikai diverziónak«
minősítette, aminek a fogalmak tudatos összezavarása, a politikai
frontok összekuszálása, a közvélemény megtévesztése a célja.

»A pártnevekkel Magyarországon jelenleg... sok
visszaélés történik és ezen fogalomzavar hadicselül használ-
tatik... hogy nemzetietlen, alkotmányellenes, s... ausztriai
abszolutisztikus irányzatukat becsületes hangzású, de rájuk
teljességgel nem illő pártnevekkel maszkírozzák a nagy-
közönség előtt.«³²

Éppen ezért Kossuth nagy súlyt helyezett a konzervatív
párt elnevezésének, minden egyes jelszavának konkrét és kíméletlen
leleplezésére.

»Azt mondják, konzervatívok... Taglaljuk kissé.
Mit konzerválnak? Azt, amit a kormány meg nem támad,
ami magában konzerválódik; ellenben amit a kormány
megtámad, azt teljességgel nem konzerválják. A kormány
Horvátországban hatalomcsapással megváltoztatá a tar-
tományi gyűlés eddig fennállott rendszerét. Konzerválták
talán a konzervatívok az eddigi állapotot? Nem... A kor-
mány rendszeresítette a Kreishauptmannságot, konzer-
válták talán a konzervatívok a vármegyét? Nem... Konzer-
válták talán a megyei autonómiát? Nem... A törvény vissza-
kapcsoltatni parancsolja a részeket; a konzervatívok konzer-
válták talán az ország integritását? Nem... A konzervatívok
konzerválták talán a magyar törvényhozásnak, a magyar
birodalom határai közti felsőségét? Nem; az ország egy
részének német tartománnyá átváltoztatását tűrik szolgálailag...
A konzervatívok konzerválták talán a nemzet alkotmányos
befolyását? Nem; az ausztriai szabású kormányzá-
nak hívei...«

De Kossuth előveszi a párt másik nevét is, azt, hogy »fontolva
haladó« és rámutatott arra, hogy ez »pártnevezetnek nem alkal-
matos«, mert »nincsen határozott értelme és nem is lehet.«

»Az arisztokrata, ki a haza minden javainak tejszínét
élvezi, anélkül, hogy terheiben osztoznék, azt tartja okos

³² Ellenzék és pecsovjcs. Kézli: Vissza i. m. II. köt. 835. l.

fontolva haladásnak, mely minél kevesebb áldozatot igényel a privilégiumában, minél kevesebb teherben részesíti.»

Mégis mi a magyarázata annak, hogy a konzervatívok bizonyos reformokat felkaroltak? — kérjük mi. *Az úggyis kikerülhetetlen változások minél veszélytelenebbé tétele, a feudális intézményeknek bizonyos engedmények árán való megőrzése, sőt mi több, azok megerősítése — volt a céljuk. Kossuth erre nagyon határozottan rámutatott:*

»Konzervatív irányban reformálni annyit tesz, mint a privilegiális állapotot erősíteni, mi a nemzeti alkotmányos élet kifejlesztésének és biztosításának irányával merő ellentétben áll.«

És rátér ennek konkrét bizonyítására :

»Ha a Pecsovics uraimék egy-két reformkérdést in thesi fölvesznek is programjokban, a nemesség adóztatásáról, vagyis a közteherviselésről mélyen hallgatnak. Miért? Mert az adómentesség koldus privilégiumáról lemondásnak privilegiális irányt adni teljességgel nem lehet. — A törvény előtti egyenlőségről szintúgy hallgatnak, mert ennek privilegiális irányt adni ismét nem lehet... Az úriszékek eltörléséről ismét hallgatnak, mert privilegiális irányban ezen eltörlés sem vezethető. Ellenben a királyi városok kérdését bezzeg fölveszik programjukba, miért? Mert ezen kérdést oly irányban is el lehet intézni, miszerint elintézése az abszolutizmusnak segélyül szolgáljon, s a privilégiumok roskadozó épületét konszolidálja. Fölvették programjukba a vélemény szabadságnak köztanácskozásokban biztosítását; miért? Mert ezen úgy-nevezett biztosítás módjai között azon lehetőség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék... Fölvették a büntető törvénykönyvet, miért? Mert a büntető törvénykönyvben oly törvény alkotása is lehetséges, miszerint aki kormány, vagy arisztokrácia ellen szót emel, minden teketória nélkül hűsre tétessék« stb., stb. »Világos tehát, — fejezi be Kossuth érvelését — hogy a Pecsovicsoktól valódi reformtörekvést mégkevesebbé várhatunk, mint a kormánytól, melytől teljességgel nem várhatunk.«³³

Kossuth a konzervatív párt jellemző »perfidiajának« tartotta, hogy az a legfontosabb kérdésekről lehetőleg hallgatott. »Ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes. Ez a konzervatív

³³ Kózl : Vissza i. m. II. köt. 858—859. l.

politika» — írta.³⁴ »A reformzászló csak az ellenzékénél nem hasonlít könyvkötők címmutatványaihoz, melyek könyveknek látszanak, de csak hátukra van írva »Sämmtliche Werke«, belül üresek.«³⁵ A konzervatívok »nem oda puskáznak, ahová kancsal szemeikkel célozni látszanak.«³⁶

Kossuth elsőrangú fontosságú kérdésnek tartotta, félreérthetetlen élességgel a nemzet elé tárni, hogy a konzervatívok és reformpártiak között »a kérdés nem a ,miképpen‘ hanem a ,mi célra‘ körül forog.«³⁷ A konzervatívok »tulajdonképpen a butaságot, a jogok anarchiáját, a feudális zavart, a bírói önkényt, a kaszt-rendszert, szóval a középkor minden iszonyát fenn akarják tartani.«³⁸ »Ők csak látszanak a haladás szükségét elismerni, mert ezáltal időt reménylenek nyerhetni. Ők úgy vélekednek, hogy aki időt nyert mindent nyer és egy szerencsés véletlen az álladalom kerekét talán megint a régi feudális kerékvágásba viheti.«³⁹

Kossuth újra és újra hangsúlyozza, hogy haladás és reakció között kell, hogy válasszon a nemzet az adott történelmi pillanatban, *harmadik út nincs*.

»Politikai életünkben lehetnek sötétebb, lehetnek világosabb színezetek : lehet, hogy egy többet, más kevesebbet, egyik így, másik amúgy akar, de az összes irány nem több mint kettő . . .«

Majd másutt még határozottabb formában fejezi ki ugyanezt a gondolatot :

»Hiában áztatjuk magunkat aprólékos distinctiókkal. Itt a hazában csak két párt lehet . . . Aki egyikkel nincs, a másikkal van. Itt választani kell, közép út nincs.«⁴⁰
S refrénként tér vissza Kossuthnál a felszólítás :

»Válasszon a nemzet a két párt között !«⁴¹

A konzervatívok politikája szemet hűny a tények előtt, »mától-holnapig tengődő politika«⁴², amely meg akarja tartani a

³⁴ Magyar Szózatok. Hamburg, 1847. 227. l.

³⁵ Közli : Viszota i. m. II. köt. 859. l.

³⁶ Magyar Szózatok, 245. l.

³⁷ Magyar Szózatok, 246. l.

³⁸ Magyar Szózatok, 245—246. l.

³⁹ Magyar Szózatok, 248—249. l.

⁴⁰ Kossuthnak 1847. október 17-én választói előtt tartott beszéde. Közli : Bartha i. m. 211. l.

⁴¹ »Némely lényeges különbségek az ellenzéki és pecsovicz pártok között.« Kossuth sk. fogalmazványa 1847 elejéről. Közli Bartha i. m. 98-100. l.

⁴² Magyar Szózatok, 250. l.

megtarthatatlant, »konzerválni akarja a konzerválhatatlant«. Ezzel a konzervatív politikával szemben áll a nemzet feltartóztat-hatatlan törekvése, kiszakítani magát a hűbériség bilincseiből, törekvése a *polgáriasulásra*.

»A magyar haza 14 millió jogtalan gyermeke polgáriságot követel. Igaz ugyan, hogy e követelés nem nyilatkozik kérelmezésekben, meetingekben, s hasonnemű demonstrációkban, de nyilatkozik a népnek úrbérmozgalmaiban, az arisztokrácia iránti ellenszenvében, sorsával elégtelenségében, a kornak halasztást nem tűrő alkotmányos és anyagi kérdéseiben, a nem nemesek tetemes részénél naponta terjedő értelmiségben... és, — hogy ezt se feledjük — az arisztokrácia erőtlenségében.«⁴³

A nemzet e törekvését támogatni és győzelemre vinni, ez a reformpártnak célkitűzése. E mellett a cél mellett tört lándzsát Kossuth azzal az áradó lelkesedéssel, amely szükségképpen a polgáriasulásnak a feudalizmussal szemben való óriási előnyeit látta csupán, anélkül, hogy korlátait észrevette volna.

»S mi akarjuk, hogy ezen igazságos követelés teljesí-tessék, mert hazánk s nemzetünk újjá-születését óhajtjuk ; mert szabad, önálló és erős hazát akarunk... Mert nem akarjuk, hogy egy önző, szűkkeblű arisztokrácia, melynek az egykori históriai díszből s nagyságból már csak foszlányok maradtak, a hazát oly legelőnek tekinthesse, melyen csak az ő juhái legelhetnek ; mert azt akarjuk, hogy a hazának joga legyen e 14 millió fiui szerelméhez, hűségéhez, bátorságához, ami viszont csak úgy lehető, ha e 14 milliónak egyenlő joga leend a haza minden adományaihoz, a felvilágosodás minden jótéteményeihez és az alkotmány minden áldásihoz...«⁴⁴

De nincs is erő, amely a nemzet nagy tömegeinek történelmi szükségességé vált követeléseivel sikeresen szembehelyezkedhetnék. Ahogy Kossuth nem egyszer aláhúzta: »Ha önként nem megyünk... menettetni fogunk.«

»... Mert e 14 millió nélkül nincsen sem kormány, sem haza, sem arisztokrácia, sem alkotmány ; — mert e 14 milliónak naponként erősbülő anyagi és erkölcsi súlya nem-sokára édes mindnyájunknak törvényt fog szabni, s nem kérdezendi, ha valljon a B[uda]p[esti] H[iradó] tulaj-

⁴³ U. o. 249—250. l.

⁴⁴ Magyar Szózatok, 250—251. l.

donosa, és a Veszprémi Káptalan tisztjei az úrbéri telket szeretik-e jobban, vagy a nemesi jószágot...»⁴⁵

De a halálraítélt ellenforradalmi osztályok mindig abban reménykednek, hogy a történelem az ő kedvükért meg fog állni mozgásában.

»...Privilegiált osztályoknak természetükben van, — írja Kossuth — hogy soha sem hiszik a privilegiumok elvénhedését. Hiában mutatják nekik a veszélyt; hiában figyelmeztetik a feltornyosodó fellegekre. Rettentően bíznak a véletlenben. Azt hiszik, a népek istene az ő istenök. Azt hiszik, a végső percben is támaszt majd egy jótékony szelet, mely eloszlatja a fellegeket. Azt hiszik, a legrosszabb esetben minden eltart szépen amint van, amíg ők élnek; a többi nem az ő gondjuk.«⁴⁶

Kossuth a pusztulásra ítélt ellenforradalmi osztályoknak nemcsak a vakságára, »politikai diverziókra« való hajlandóságára mutat rá, hanem arra is, hogy előjogaik megőrzése céljából *mindenre kaphatók*. Készek, hogy idegen hatalmakra támaszkodjanak saját, szabadságra törekvő népükkel szemben, csakhogy

»néhány feudális rongyot, mely felett siralmasan elzengett már szent Dávid hegedűje, a század gyalázatára és nemzetiségünk vesztére — igenis nemzetiségünk vesztére — megőrizzenek.«⁴⁷

Kossuth leszögezi, hogy előjogaik, hatalmuk megőrzése érdekében »szegődtek« a konzervatív arisztokrácia a bécsi kormány »bérrabszolgáivá«, »tanulták feledni a hazát«, »borulának... idegen istenek oltárzsámolyához«, készek »a külföld asztalának hulladékait fölszedegetni.«⁴⁸

Itt csak egy pár szemelvényt, pár kiragadott helyet hozhatunk Kossuthnak a magyar konzervatív pártra vonatkozó írásaiból. Azonban ezek a részek is — gondoljuk — elegendők ahhoz, hogy ne találjuk eltúlzottnak, a vita hevében könnyelműen kimondottnak Kossuthnak azt a nyomatékosan hangoztatott ítéletét a magyar nagybirtokos arisztokrácia, a főurak, és főpapok pártjáról, a konzervatív pártról, hogy az »destruktív párt, azaz országrontó párt, azaz pecsovic.«⁴⁹

⁴⁵ Magyar Szózatok, 251—252. l.

⁴⁶ Viszota i. m. 912. l.

⁴⁷ Magyar Szózatok, 231. l.

⁴⁸ Magyar Szózatok, 234. l.

⁴⁹ Viszota i. m. II. köt. 849. 850. 860. stb. lapok.

A reformpártiak és konzervatívok között különösen kiéleződött a helyzet 1846 végén, 1847 elején, amikor megindultak a készülődések az elkövetkezendő országgyűléssel kapcsolatos követválasztásokra. 1847 januárjában fejti ki Metternich, István főherceg leendő nádornak, hogy Magyarországon elmúlt az ideje a kitérő, fél-rendszabályoknak és figyelmezteti őt, hogy a harc egyrészt az uralkodó, másrészt »a rend és törvényes haladás ellenségei között folyik«. ⁵⁰

A konzervatív párt nemcsak az aulikus érzelmű főnemességet szólítja fel a konzervatív jelöltnek az addiginál is nagyobb mértékben való anyagi és »erkölcsi« támogatására (ez utóbbi azt jelentette, hogy a konzervatív főpapok és főurak a fennhatóságuk alá tartozókat, arra kényszerítették, hogy a reformpárt ellen szavazzanak), hanem a bécsi titkos kabinetpénztárt is hatalmas összegek erejéig igénybe vette. 1847 folyamán az uralkodó két ízben utaltatott ki 40—40 000 forintot Apponyi György kancellárnak »országgyűlési célokra.« ⁵¹

Gróf Apponyi György szorgalmazására az udvar jelentékeny összegeket fordított már 1846-ban Deák Ferenc követté választásának meggátlására. ⁵² Azok az erőfeszítések azonban, amiket Kossuth követté választásának megakadályozására tettek, minden eddigit felülmúltak. Így gróf Apponyi főkancellár többek között körlevéllel fordult a magyar kamara elnökéhez, a tárnokmesterhez, a kalocsai érsekhez, a váci püspökhöz, úgyszintén Pest vármegye »előkelő birtokosaihoz«, (akikre a konzervatív párt természetesen mindig számíthatott), a Kooburg és Eszterházy hercegekhez, gróf Károlyi Istvánhoz, gróf Andrássy Józsefhez, Tisza Lajoshoz és másokhoz, amelyben ezek mindegyikét felszólította, hogy

»hatásteljes befolyását« (Kossuth Lajos követté választásának) . . .meghíusítására . . . fordítani, »a böles kormánya alatt állókat pedig . . . ezen iránybani erélyes és tényleges közreműködésére kötelezni és buzdítani méltóztassék.« ⁵³

Egyidőben a kancellária felszólította Héves, Fejér, Tolna,

⁵⁰ Metternich bizalmas levele István főherceg leendő nádorhoz, 1847. jan. 21-éről. H. H. St. A. Konf. A. 486/847.

⁵¹ L. V. Ferdinánd utasítását a titkos kabinetpénztárhoz. 1847. okt. 11-ről. H. H. St. A. Konf. A. 190/847.

⁵² L. Kolowrat felterjesztését és Ferdinánd döntését ebben a kérdésben. H. H. St. A. Konf. A. 2311/846.

⁵³ Közli Bartha i. m. 199. l.

Somogy és Baranya megye adminisztrátorait, hogy »a jó ügy érdekében« a követválasztást a pesti választásokkal egy napon tartsák, hogy ezzel is csökkentsék a reformpárti szavazók számát⁵⁴.

Az 1847—48-as rendi országgyűlés tárgyalásainak menetét nem feladatunk ismertetni. Hogy a felsőtábla konzervatív többsége Kossuth személyében másfajta ellenféllel találta szembe magát, mint amilyenekhez addig hozzászólt, az mindjárt az országgyűlés elején a válaszfelirat tárgyalásánál megmutatkozott. Arra a helyzetre gondolunk, amely kialakult, minekután Kossuthnak az alsótáblán többséggel elfogadott válaszfelirat javaslatát a felsőtábla visszavetette. A magyar rendi országgyűlésnek mondhatni évszázados szokása szerint akkor egy végeláthatatlan üzenetváltásnak kellett volna megkezdődnie a két tábla között. Ezúttal azonban nem ez történt. Kossuth javaslatára az alsótábla a főrendek által visszaküldött feliratot félretette azzal, hogy »a két tábla közötti alkudozásnak sem célját, sem tárgyát fennforogni nem látja« és *válaszfeliratot az uralkodónak nem küldött*.⁵⁵

Elképzelhetni a konsternációt, amit ez a magyar országgyűlések történetében precedens nélküli eset kiváltott. »Példátlan önkényesség« — ez volt az aulikus körök véleménye.⁵⁶ Bárány Ferstl pedig egyenesen azt írta Bécsbe, hogy az alsótábla »szuverén konventté« alakult át »ezen tettevel«. És már ekkor, 1847 decem-berében felvetette az országgyűlés feloszlításának gondolatát.⁵⁷

Az aulikus magyar arisztokrácia meg is tett mindent, hogy a számára nem sok jóval kecsegtető országgyűlést valami ürüggyel »még idejében« feloszlattassa. Különösen gróf Apponyi György szorgalmazta ezt szenvedélyes szívóssággal.⁵⁸ Ugyanígy tárgyú Wirkner levele Metternichhez március 8-ról.⁵⁹ Amikor ez nem sikerült — inkább az udvar általános fejvesztettsége, mint elvi aggályai miatt — akkor Pozsonyból való tömeges távozásukkal igyekeztek a konzervatív főrendek megakadályozni azt, hogy az országgyűlés a februári párizsi forradalom hatása alatt számukra nem kívánatos határozatokat, nevezetesen Kossuth március 3-i felirati javaslatát elfogadja.

Kossuth az országgyűlés március 8-i és 9-i ülésén az alsótábla helyeslésétől kísérve élesen kikelt a konzervatív főurak Bécsbe

⁵⁴ U. o. 199—200. l.

⁵⁵ Az alsótábla határozatát közli Bartha i. m. 405. l.

⁵⁶ L. az 1847. dec. 28-ról szóló titkos jelentést, Bartha i. m. 411—413. l.

⁵⁷ Közi Bartha i. m. 413. l.

⁵⁸ L. többek között ilyen tárgyú felterjesztését az uralkodóhoz 1848. február 7-ről, O. L. Kanc. Eln. Diaet. 80/848.

⁵⁹ Wirkner i. m. 199—200. l.

szökése ellen : »A magyar országgyűlést nem Bécsben kell tartanunk — mondta — és hivatkozással arra, hogy »a rendkívüli körülményei« rendkívüli intézkedéseket kívánnak«, a maga részéről hajlandó volt a feliratot egyenesen Bécsbe küldeni, tekintet nélkül a felsőtáblára. Erre azonban, mint tudjuk, nem került sor.

Hogy a forradalom győzelme után a főnemesség, amely látszólag »nagylelkűen« hozzájárult a közteherviselés megteremtéséhez, az úrbéri szolgáltatások megszüntetéséhez, a tized eltörléséhez, független és felelős magyar minisztérium megalakításához stb., milyen eszközökkel próbálta e törvényeket megsemmisíteni, hogy a konzervatív arisztokrácia milyen terveket szőtt és előkészületeket tett egy *ellenforradalmi államcsíny* végrehajtására — azt Kossuth nem ismerte, nem ismerhette. Egyrészt, mert ezek az ellenforradalmi tervek titokban szövődtek, másrészt, mert már kezdeti stádiumukban megakadtak. Az azonban Kossuth előtt világos volt, hogy a levitézlett magyar konzervatívoknak döntő szerepük volt abban, hogy a március 28-i válaszleirat megkísérelte a feudalizmust felszámoló törvények szentesítését elodázní, illetve megtagadni. Akkor jelentette ki Kossuth (az alsótábla március 29-én ülésén), hogy »ez könnyelmű játékozás«, és tiltakozott nemcsak az ellen, hogy »a gróf Hardeggok, Fiequelmontok; Windischgrätzek... beleegyezésétől függ, hogy a fejedelem szava beváltva legyen«, hanem azt is kijelentette, »ha e tekintetben a legkisebb nem teljesednék a nemzet méltó várakozásából... akkor gróf Apponyinak, báró Jósikának s némely egyéneknek, mint hazaárulóknak proskribáltatását fogom kívánni.« (Felkiáltás : »mindnyájan !«)⁶⁰

Kossuthnak ez a beszéde figyelmeztetés volt az Apponyiak, Jósikák, Dessewffyek, Czirákyak, Széchenek, Eszterházyak számára, akik már ekkor szövögették az ellenforradalom szálait. Kossuthnak ez a figyelmeztetése a pusztába kiáltónak a szava maradt.

*

A forradalom győzelmével 1848 márciusában természet-szerűleg teljesen új helyzet állt elő. A forradalom első szakaszában : 1848 márciusától szeptemberig a két párt, a reformpárt és a konzervatív párt látszólag baráti jobbot nyújt egymásnak, hangoztatja, hogy felejtí a multbeli ellentéteket, tulajdonképpen pedig összefog a harmadik tábor, a »közös ellenség«, a pesti nép és az elégedetlen paraszti tömegekkel szemben. Ennek a kifejeződése volt a

⁶⁰ Közli Bartha i. m. 702. l.

Batthyány-kormány, ahol az egyik végletet Kossuth, a másikat a kipróbáltan aulikus és konzervatív Eszterházy Pál herceg képviselte.

Kossuthot ebben az időben teljesen áthatja a nemzeti egység megteremtésére való törekvés, s valóban nagy áldozatokat hoz, nagy engedményeket tesz ennek létrehozása és fenntartása érdekében. Erre utólag ő maga is többször rámutatott. Nevezetesen 1871-ből származó ismert levelében (»Visszapillantás 48-ra«) rámutat arra, hogy »a részletek tekintetében a 48-iki mű sem nem teljes, sem nem tökéletes« és annak fogyatkozásait azzal magyarázza, hogy »a nemzet akarátának kompakt erejét« kellett a külső ellenséggel szembehelyezni. Ki kellett kerülni, hogy a »bécsi hatalom« úgy lássa. »miként csak egy dologban is van mire támaszkodni«. A nemzeti egységfront érdekében hozott engedmények, »48 fogyatékoságai« között nem utolsó helyen sorolja fel, hogy »a nagyméltóságú főrendi tábla nagy abszurditásához a 48-iki törvényhozás még csak nem is nyúlt«. Rámutat arra, hogy az államnak az egyházakkal való viszonyát ugyanez okból nem rendezték a következetes szabadelvűség szempontjának megfelelően, s mindezt azzal magyarázza, hogy »a főrendi tábla szabadelvű töredékének közreműködésével, a többieknek pedig legalább rezignációjára szükségünk volt.«⁶¹

Az udvar és az aulikus arisztokrácia ellenállási kísérleteinek (1848 március) sikeres visszaverése után bizonyos szélcsend, mondhatnánk fegyverszüneti állapot állt be a két tábor között. Időnyerés, hogy azután kellő pillanatban megindított ellentámadással mindent visszavegyenek, — ez volt az udvar taktikája. Az udvar taktikája megszabta az aulikus magyar arisztokraták magatartását is. Ehhez járult, hogy a Batthyány-kormány összetétele, különösen herceg Eszterházy Pál személye bizonyos bizakodással is töltötte el őket. »Hazánk kormányzási formáinak megváltoztatása bevégzett tény« — szögezi le a konzervatívok egyik főkorifeusa, gróf Szécheny Antal — »rég elvbarátaihoz« intézett »Nyílt levelében.«⁶² Az egyes intézkedésekre vonatkozólag »eltérőek lehetnek — írja — a nézetek, de magyar azokat megtámadni, magyar azokat gyöngíteni soha sem fogja«. Leszögezi, hogy »a hozott törvény iránti tisztelet a bevégzett tény nyugodt elfogadására int mindenki.« Szógyény László volt alkancellár április 18-én a nádorhoz intézett levelében kifejti, miszerint »érzékeny hálával fogadná«, ha szolgálatait a felelős magyar minisztérium

⁶¹ Kossuth L. iratai VIII. kót. 331—349. l.

⁶² Budapesti Híradó. 1848. párizsi 18.

igénybe venné. »Minden percben, a legelső intéésre« hajlandó ilyen irányú felszólításnak eleget tenni.⁶³

1848. sz. ptemberében, amikor a dinasztia úgy érzi, hogy eljött az ideje annak, hogy Magyarországgal kenyértörésre vigye a dolgot, és nyílt támadásba megy át, a Batthyány kormány által képviselt, — ha szabad így mondanunk — »koalíciója« a különböző pártoknak, felborul. Kossuth úgy menti meg a forradalmat, hogy a baloldallal szövetkezik. A konzervatív főnemesség pedig egyre nyíltabban (l. Eszterházy Pál lemondását, báró Récsey ú. n. »miniszterelnökségét« stb.), Windischgrätz betörése után egészen leplezetlenül az országot fegyveresen megtámadó dinasztia mellé áll. A küzdelem a két tábor között ekkor már a politikai harc végső eszközeivel — fegyverekkel folyik. *Ennek az élet-halálharcnak az idején a magyar arisztokrácia zömében az ellenség táborában van.* Hatalmas, tettleges támogatást nyújt az ellenséges csapatoknak, katonai és politikai, gazdasági, és közigazgatási, sőt még egyházi téren is.

A első nyílt árulások Jellas cs betörésével kapcsolatban voltak észlelhetők, mégpedig mindenekelőtt abban a formában, hogy a hadsereg számos főtisztje, nem csak idegenek, magyarok is megtagadták az engedelmességet és kijelentették, hogy nem hajlandók Jellasich ellen harcolni.

A nemzeti felháborodásnak, amit ez kiváltott, a leghatározottabban és legerélyesebben Kossuth adott kifejezést. A képviselőház 1848. szeptember 13-i ülésén mondta a következőket : »A táborból minden nap jönnek hírek, . . . miszerint a dolog annyira megy, hogy a táborban levő magyar ezredeknek tisztjei közt is aláírási ívek keringenek, annak kinyilatkoztatására, hogy a szerbek és horvátok ellen nem fognak küzdeni . . . Kinyilatkoztatom, hogy azon nemzet nem fog élni, amely nemzet elvül nem választja azt, hogy aki őt követ, ő azt mennykövel . . . A tirannizmusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint amely törvényiránti engedelmességre hivatkozva rontja meg a törvényt és dönti meg az alkotmányt . . .«⁶⁴

Gróf Teleky Ádám árulásának hírére (»Ki hitte volna, hogy még a Teleky név sem lehet ment a szennytól és . . . alacsony ocsmányságtól!«) Kossuth az, aki a leghatározottabb és legkonkrétabb rendszabályok foganatosítását követeli : »Kik magukat ily ocsmánnyal megbélyegezték a nemzet előtt ne kérkedjenek büntetlenül egy percig is, hanem nyomban szigorú büntetéssel sujtassanak.«⁶⁵

⁶³ O. L. Belugymin. Eln. 13/848.

⁶⁴ Kossuth L. Iratai XI. kot. 341—342. l.

⁶⁵ Kossuth szept. 15-i beszéde a képviselőházban. Kossuth Hírlapja. 1848. szept. 24.

Már ebben az időben figyelmezteti Batthyányt, hogy »intéz kedéseink csak akkor lesz sikere, ha nem szavakban, hanem jól kiszemelt egyéniségekben keresi a biztosítást.«⁶⁶

Az árulókkal szemben erősebb rendszabályokra azonban csak a Honvédelmi Bizottmány megalakulása után és akkor is mindenekelőtt Kossuth kezdeményezésére kezdett sor kerülni. Már október 8-án megjelenik Kossuth aláírásával a rendelkezés, amely szerint »meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, szlavóniai és horvátországi várparancsnoknak és várakban létező minden katonaságnak, hogy . . . 1. hét nap alatt múlhatatlanul tűzze ki a magyarországi háromszínű lobogót. 2. . . hűségét és a Honvédelmi Bizottmány iránti kész engedelmességét . . . múlhatatlanul írásban bejelentse.

. . . Mindenki, ki ezen két kötelességét elmulasztaná, mint hazaáruló tekintetik s mint ilyen törvényen kívülinek nyilvánítatik és bárki által is megfogadtathatik és agyonlövettethetik. A vonakodók, vagy engedetlenkedők, mint hazaárulók fognak megkegyelmezés nélkül szigorúan megbüntettetni.«⁶⁷

Kossuth szembeszállt azokkal, akik túlságosan kesztyűs kézzel akartak elbánni az esküt megtagadó párttűz tisztekkel. Ragaszkodott ahhoz, hogy az ilyenek, mégha külföldiek is, az országot el ne hagyhassák, az országon belül pedig rendőri felügyelet alatt álljanak, mégpedig nem az ország fővárosában, hanem katonai szempontból kevésbé fontos vidéki helyeken szétszórva. Így pl. az esküt megtagadó turszki ezredbeli tisztekre vonatkozólag a Honvédelmi Bizottmány utasította a Hadügyminisztériumot, hogy amennyiben ezek közül »egyik vagy másik az országból hitletel nélkül ki akar menni, a kimenetel semmi szín alatt meg nem engedendő.«⁶⁸

Kossuth november 22-én átiratban utasítja a hadügyminisztériumot hogy a megbízhatatlan tisztek Péterváradról »biztos felügyelés alatt ide Pestre szállíttassanak, mert a Bizottmány éppen nem hajlandó arra, hogy ily ellenszenvű tisztek másfelé (bármerre) vevén útjukat, rövid idő lefolyása után az országból kimenve minden fogadás ellenére is, úgyis számos ellenségeink számát szaporítsák.«⁶⁹

Kossuthnak gondja volt arra is, hogy a hadseregből eltávolított, megbízhatatlan elemek ne maradhassanak a fővárosban.

⁶⁶ Kossuth L. Iratai XI. köt. 340. l.

⁶⁷ O. L. 1848—49-es nyomtatványok ; Közlöny, 1848. 125. sz.

⁶⁸ O. L. O. H. B. 5328/848.

⁶⁹ O. L. O. H. B. 3513/848.

Ezzel kapcsolatban ellentmondásba is került Görgeyvel, aki 1848 decemberében 25 »schwarzgelb« tiszteet hadseregéből eltávolítani határozott, de ugyanakkor igen előnyös feltételek mellett megállapodást kötött velük arra vonatkozólag, hogy lehetőleg Budapesten maradnak. Kossuth ezeket a feltételeket túl kedvezőnek találta.

»Sokat ígért tábornok úr, nagyon sokat — írja Görgeynek december 21-én — aki esküje s reversalisa után a döntő percben kész szavát megszegni, az nem ily kegyelmet, de vasraveretést érdemelne.«⁷⁰ Ugyanaz nap utasítja a Hadügyminisztériumot, hogy nevezett tiszteket »Fehérvár, Kalo-
csa, Jászság-Gyöngyösre szétszórva dislocálja . . . El velük . . . nehogy megmérgezzék a levegőt.«⁷¹

Különösen halaszthatatlannak tartotta Kossuth a várak megtisztítását az ellenséges elemektől, nehogy ezek az ország eme erősségeit az ellenség kezére játsszák.

E célt szolgáló számos rendelkezése között különösen érdekes Haczell kormánybiztosnak december 12-én küldött levele :

»sok gyanus ember van; árulási bűnére morális bizonyossággal esküdni lehetne, de mert szabadságon vannak (azaz szabadon vannak, A. E.), jogilag biztos adatok nincsenek ellenük. Ily emberek iránti kímélet ejtette veszélybe a hazát. Ellenünk össze sküszik szemünk láttára minden gazember, mi pedig nézzük nagylelkűen, próbákra várunk, helyett, hogy az országot árulás ellen biztosítanánk.«⁷²

Külön kell beszélnünk arról, hogy Kossuth sokszor óvatos és gyanakvó volt olyan személyekkel szemben is, akik általában a kormánykörök bizalmát élvezték és a későbbiek folyamán kiderült, hogy neki volt igaza. Így pl. Kossuth igen bizalmatlan volt Baldaccival szemben. Baldacci — írja Kossuth a Honvédelmi Bizettnak — »midőn honunk felett a veszély leginkább tornyosulni kezdett, állomását hűtlenül, vagy kislelkűleg, de mindenestre hazafiatlanul elhagyá«. Ezért tiltakozott az ellen, hogy Baldaccit a Királyhágón túli hadak főparancsnokává kinevezzék. »Ezt kimondani — írja Kossuth — meggyőződéseim parancsolá, mely nem szereti, hogy a haza ügyeinek vezetése magukat gyanussá tett emberek kezeibe téessék.«⁷³

⁷⁰ O. L. O. H. B. 6204/848.

⁷¹ O. L. O. H. B. 6204/848.

⁷² O. L. Hadügymin. 323/848.

⁷³ O. L. O. H. B. 2720/848. (Aláhúzás tőlem, A. E.)

Nem ilyen határozottan, de azért érezhetően bizalmatlan volt báró Vay Miklós erdélyi kormánybiztossal szemben is. Ennek rosszaságát fejezi ki október 28-án afelett, hogy jelentéseiben nyoma sincs az erélyes intézkedéseknek a növekvő veszély elhárítására. A kormány nyújtotta minden segítség »foganatlan — írja — ha az ottani magyar népesség kombinált önvédelemmel nem támad és ha kivált a nemesi rend, ahelyett, hogy a védelem élére állana, gyáva panaszokra fakad, vagy éppen megfutamodásban keresi menedékét». Levelét azzal fejezi be: »Elvárjuk, hogy ön a veszélyeztetett kerületben tapasztalt eddigi mulasztásokat kettőzött tevékenységgel, szigorral, s ahol kell kérlelhetetlenséggel is helyre pótolandja.«⁷⁴

Ha a fenti esetekre az jellemző, hogy több éberséget tanusítva a vezetők kiválasztásánál az országot rengeteg kártól óvhatták volna meg, úgy ez különösen állt Hentzi tábornok esetére. Hentzit, mint magyarországi születésű főtitkaret, nagy hűségfogadkozásaira felnevezték ki Pétervárad katonai parancsnokává még a Battyhány-kormány idején. Innen Kossuth sürgetésére távolítják el 1848 végén. Kossuth szükségesnek tartotta, hogy Hentzi »biztos vigyázatú felügyelet« alatt álljon, mégpedig a honvédelem szempontjából veszélytelen helyen.⁷⁵ Amikor Hentzi azzal a követeléssel állt elő, hogy engedjék őt Szlavóniába távozni, azt Kossuth akadályozta meg és közölteti Hentzivel, hogy »az olyan várparancsnokok, kik az ellenséggel cimborálnak, elébb haditörvényszék elébe állíttatnak.«⁷⁶ Ez azonban nem következett be. Hentzi akadálytalanul bevárhatta Windischgrätz bevonulását és 1849 májusában, mint Budavár parancsnoka Pest bombázásával és a Lánchíd felrobbantásának tervével a magyar nép egyik legelvetemültebb ellenségének bizonyult.

De árulók nemcsak a hadseregben voltak. Az árulás mindenütt felütötte a fejét, ahol a betörő ellenségben szövetségesre számíthatott. 1848 őszén az arisztokrácia jelentős része ahelyett, hogy a veszélybenforgó hon védelmére sietne, tömegesen hagyja el az országot. Hozzájuk, »a méltóságos méltatlanokhoz« fordult ily keserű szavakkal Barsi József:

»Gólyákká lettetek, melyek a lángba-borult házat hűtlenül és csak önmenekülésre törekedve elhagyják. Mi nektek Budapest? Mi nektek Pécs, Fehérvár, Győr, vagy Pozsony!

⁷⁴ Közli: Silviu Dragomir: Studii si documente privitoare la revolutia romanilor din Transilvania in anii 1848—49. III. k. Cluj: 1946. 147. l.

⁷⁵ O. L. O. H. B. 3811/848.

⁷⁶ O. L. O. H. B. 5604/848.

Csak Bécs és München. Páris és London, Nápoly és Róma álljon, s ti boldogok vagytok, nektek több mi sem kell . . . »⁷⁷

1848. novemberében az egész országot megrázza Kolozsvár feladásának a híre. Ez báró Baldacci Manó erdélyi főparancsnok és gróf Vay Miklós erdélyi kormánybiztos gyávaóságán és tétlenségén kívül kimondottan a konzervatív erdélyi arisztokráciának a műve volt. Azok az erdélyi arisztokraták, akik — a kortársak szerint, — nap, mint nap azt számígtatták, hogy »mennyibe kerülnek nekik Kossuth uramék«,⁷⁸ a kolozsvári gazdag polgárságban szövetségre találtak és keresztülvitték, hogy a város kapituláljon.⁷⁹

December közepén Windischgrätz vezetésével jelentékeny császári csapatok törnek be az országba és aránylag akadálytalanul, nyomulnak az ország szíve felé. A bevonuló ellenség élén magyar mágnások lovagoltak. Sopronban Windischgrätz főtisztjei közt ott vannak gróf Apponyi Károly, gróf Pálffy Mór, báró Petrichevich-Horváth János. A honvédhadsereget hűtlenül elhagyva a császáriak oldalára ment át gróf Eszterházy Sándor, Nádas, vagy féltucat Zichy. A magyarok ellen harcolt fegyveresen gróf Gyulay, gróf Gedeon, Ottinger, báró Jósika János és annyi más.

Windischgrätz már Magyarország elleni haditervének kidolgozása idején és méginkább az országba való betörésének pillanatától kezdve biztosan számíthatott a magyar konzervatív arisztokraták legtevékenyebb támogatására. Ezek tényleg csapatostól seregleknek Windischgrätz főhadiszállására : elhagyják vidéki kastélyaikat, jönnek a különböző osztrák fürdőhelyekről, ahol eddig meghúzódtak, jönnek Salzburgból, Bécsből, Olmützből. A régi konzervatívok, — egy, vagy két esetet leszámítva — valamennyien készségesen teljesítették, megtsízteltetésnek vették Windischgrätz felszólítását az »együttműködésre«. Az osztrák csapatok által megszállt területeken Windischgrätz polgári közigazgatást, egész állami apparátust teremt és *minden feladatra akad ember*. Akad szolgálatkész, nem egyszer önként felajánlkozó magyar mágnás, magyar főpap, magasrangú és kevésbé magasrangú hivatalnok.

Győr katonai parancsnoka gróf Apponyi Károly lett. Pozsony megye császári biztosa gróf Zichy Ferenc, Győr és Moson megyéé gróf Zichy Félix, Babarczy Antal és Havas József Pest megyében működnek. Brassó megye császári biztosa báró Ambrózy Lajos,

⁷⁷ Kossuth Hírlapja, 1848. október 28. »A magyar főarisztokráciához« ve.

⁷⁸ »Március 15.«

⁷⁹ Czetz János őrnagy jelentése a Honvédelmi Bizottmányhoz 1848. november 18-rol. O. L. O. H. B. 3523/848.

Bars és Komárom megyéé báró Majthényi László. Császári biztosok még Windischgrätznél: Andrássy József, gróf Zichy Edmund, gróf Károlyi Lajos, gróf Waldstein János, gróf Forgách Antal, ifj. Majláth György, báró Révay György és mások. Gróf Szirmay István Sárosban saját költségére csapatot szervez a császáriak támogatására. Felvonul a konzervatív párt egész vastartaléka is: a Czinderyek, Robonczyak, a Hedryek, Dóryek. Gróf Almássy Móríc hálatelt szívvel fogadja el Windischgrätztól a kamarai ügyek vezetésére a megbízatást. Szögyény László az országos ideiglenes polgári közigazgatás vezetője lesz. Gróf Mailáth Antal az ú. n. legfelsőbb törvényszék élére kerül. Gróf Apponyi György, gróf Dessewffy Emil, báró Jósika Samu, gróf Barkóczy János, Ürményi, Szentiványi tagjai lesznek annak a titkos bizottságnak, amely Schwarzenberg herceg megbízásából kidolgozza, milyen legyen a majd meghódított Magyarország politikai és közigazgatási rendje. Herceg Eszterházy Pál, gróf Szécsen Antal, gróf Andrássy György, herceg Hohenlohe Sándor, gróf Károlyi László, gróf Festetich Leó, gróf Cziráky János, ugyancsak minden erejükkel támogatják a császáriakat az országon belül, sőt külföldi összeköttetéseiket felhasználva, az országon kívül is.

Persze nem kell azt gondolni, hogy a »nagy politika« intézését bízta rájuk az osztrák kormányzat. A soraiból kikerült különböző rendű és rangú, ú. n. »királyi«, majd »had«- és »polgári biztosoknak« a feladata volt az ellenséges hadsereg elszállásolásáról és élelmezéséről való gondoskodás, a honvédesapatok állásáról, a lakosság hangukatáról anyaggyűjtés és jelentések tétele. A hazafiak felkutatása és az osztrák katonai hatóságoknak való kiszolgáltatása, az adó-kivetés, a sorozás stb. a feladatuk és ők, magyar főurak, történelmi nevek viselői mindezt készséggel végzik. Segítenek felperzselni a magyar falvakat, sarcolni a lakosságot, kiütni az engedetlenkedőket, gúzsba kötni az életben maradókat.

Windischgrätz 1848. december 26-án, karácsony másnapján rendeli el:

1. Minden egyén... ki fegyverrel kezében elfogatik, rögtön kötél által kivégeztetik.

2. Azon helységek... melyekből lakosok... a cs. kir. hadseregnek akármilyen módon kárt tenni törekednek... tűzzel vassal elpusztíttatnak.⁸⁰

December 29-i győri proklamációjában Windischgrätz »Kosuth Lajost, a Honvédelmi Bizottmány valamennyi tagjait és az

⁸⁰ Gyűjteménye a Magyarország számára kiadott legfelsőbb manifestumok és szövegeknek. Buda, 1849. 31—32. l.

ezek által a megyékbe és városokba szétküldött ú. n. kormánybiztosokat törvényen kívülieknek és földönfutóknak» nyilvánítja.⁸¹

Február 11-én Windischgrätz elrendeli, hogy azon postahivatalnokok, kik Debrecenből érkező iratokat elfogadnak, vagy továbbszállítanak, kötéssel kivégeztetnek.⁸²

Jóformán nem ismerünk egyetlen esetet sem, amikor a császári szolgálatban álló magyar arisztokraták felemelték volna szavukat a kegyetlenkedések ellen, mérsékletre intették volna a hódítókat. De annál több olyan esetet ismerünk, amikor Windischgrätz intézkedéseit nem tartották elég szigorúnak, elég messzemenőnek és tőle »erélyesebb« intézkedéseket követeltek. Gróf Zichy Ferenc 1849. január 19-i beadványában a nemzeti bankjegyek haladéktalan érvénytelenítését sürgeti Schwarzenbergnél.⁸³ Ugyancsak ő javasolja, hogy a hazafiak zár alá vett vagyonát azonnal el is kell árverezni.⁸⁴ Gróf Zichy Félix panaszt emel, hogy a bécsújhelyi katonai bíróság túl enyhe eljárást tanusít a magyar hazafiakkal szemben.⁸⁵ Gróf Széchen Antal 1849. január 24-én Metternichhez írt levelében kifejti, hogy Windischgrätz egyáltalában túl engedékeny.⁸⁶

Ennyi árulás közepette mit csinál a nemzeti kormány? Kossuth az általános kishitűség és fejvesztettség közepette, amelyet különösen a főváros elvesztése idézett elő, szilárdan képviseli az ellenség előtti be-nem-hódolásnak, az önvédelmi harc elszánt tovább folytatásának eszméjét. A magyar nép, »ha akarja védeni magát, élni fog, ha nem — elvész« — Kossuth ezekben a szavakban foglalja össze a tennivalókat. Viszont *a küzdelem a forradalom vívmányainak megvédéséért a nemzeti szabadság megtartásáért és a harc az árulók ellen ugyanannak az éremnek a két oldala volt.* Ahogyan 1848 októberében Kossuth javaslatára rendelik vissza az országba a külföldön tartózkodó magyar honpolgárokat, ahogyan Kossuth javaslatára szólította fel már akkor a magyar országgyűlés mindkét háza tagjait a törvényhozás helyére való azonnali visszatérésre, úgy 1849 elején is Kossuth az, akinek javaslatára az országgyűlés törvényt hoz a »rögtönítelő hadi és polgári vegyesbíróságok felállításáról.« A törvény értelmében rögtönítelő eljárás alá tartozott mindenki, aki »az ellenséggel cimborál, annak szabad akaratból, tetteleges kényszerítés nélkül bármilyen szolgálatot tesz . . . az ellenségtől hivatalt,

⁸¹ U. o. 32—33. l.

⁸² U. o. 41. l.

⁸³ H. H. St. A. Nachl. Schwarzenberg IV/204.

⁸⁴ O. L. Windischgrätz Iratok 394/PAS.

⁸⁵ O. L. Windischgrätz Iratok 308/PAS.

⁸⁶ Metternich-család levéltára. Plassy Acta Clementina C. 10. Eredeti.

vagy bárminő megbiztatást elfogad, az ellenségnek fegyvert, pénzt gyűjt, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasítással segítségére van». ⁸⁷

Kossuth szorgalmazására történik a hűtlenek honárulóvá nyilvánítása és vagyonuk elkobzása. Erre ténylegesen az esetek túlnyomó részében a Honvédelmi Bizottmánynak, illetve Kossuthnak közvetlen beavatkozására került a sor. Közvetlenül Kossuth mondatja ki Haulik zágrábi érsek, Hám János magyar hercegprímás, Scitovszky János pécsi püspök, gróf Zichy Domokos veszprémi püspök, báró Ambrózy György, herceg Hohenlohe Sándor, az áruló Pallavicini grófok, herceg Breczenheim Ferdinánd, István főherceg volt nádor és mások honárulóvá nyilvánítását és javai elkobzását. Kossuth intézkedett, hogy a detronizációs törvény következményeképpen a Habsburg-Lotharingiai család »bármely tagja által eddig az ország területén bírt javak a független magyar álladalom részére lefoglaltassanak és az országnak, mint természet-szerinti tulajdonosnak visszaadassanak». ⁸⁸

Hazaárulásért a nemzeti kormányzat 1849. márciusától június végéig egész sor egyházi és világi főúr vagyonának zár alá vételét, illetve elkobzását rendelte el. Fogarassy Mihály püspök, Körmöczy Imre, Bezerédi Miklós, Lipthay Antal, Pribilla József kanonokok, Kunszt József esztergomi érseki helyettes, gróf Forgács Antal, gróf Forgách Sándor, báró Ambrózy Lajos, báró Sennyey Pál, gróf Zichy Ferenc, gróf Török Bálint, Szógyény László, gróf Almássy Mór, báró Vécsey Miklós, báró Mondbach Frigyes, herceg Pálffy, gróf Nákó Kálmán, gróf Károlyi Lajos, báró Nyáry Albert, gróf Csáky Tivadar, herceg Lichtenstein, gróf Zichy Miklós, gróf Zichy István, örgróf Pallavicini Alfonz és mások állanak azoknak a honárulóknak a listáján, akiknek javaira rátette büntető kezét a forradalmi kormány. ⁸⁹

A nemzeti kormány intézkedései a hazaárulók, »a belső bitangok» ellen mindennek ellenére mögötte maradtak annak, amit az ország rendkívül nehéz helyzete, a nyílt árulás szörnyű tényei és maga a magyar nép követelt. Kossuth javaslatait, felszólításait igen sokszor nem szívtelték meg, nem hajtották végre azok, akiknek ez kötelességük lett volna. A hazaárulók javainak lefoglalása sokszor csak bürokratikus huza-vonáshoz vezetett, ami ezer ajtót nyitott a visszaélések és a szabotázs számára. (Ez utóbbi téren Duschek

⁸⁷ Megjelent a Közlöny 1849. február 18. számában.

⁸⁸ Boczkó Dániel kormánybiztosnak küldött utasítás 1849. ápr. 15. O.L. . O. H. B. 5634/849.

⁸⁹ L. O. L. Igazságügyi Min. Állad. Ügyészség 1367/849, 3200, 2390, 1903—4, 1890, 2019, 3194, 2640, 2387, 2520, 3500, 3626, 3305, 2629 stb.

Ferenc pénzügyminiszter járt elől.) A véstörvénytörvényes távolról sem torolták meg mindazt a sok honárulást, amelyet a hűtlenek elkövettek.

Mindebben nagy szerepet játszottak a megalkuvók, az ú. n. békepártiak. A debreceni »békepárt« nem véletlenül opponált mindenekelőtt a hazaárulókat sújtó erélyes intézkedésekkel szemben. Nem véletlenül irányozta fő támadásait a rendőrminiszter Madarász László, a baloldal tevékeny és erélyes vezére ellen.

Kossuth április 22-én kijelenti a debreceni nemzetgyűlésben, elsősorban a békepárt felé: »Ha most, midőn forradalmi időknek élünk, arra akarnak minket kötelezni, hogy Werbőczy törvényeinek korlátai között mentsük meg a hazát, akkor bizony nem vállalom el ezt a kötelességet.«⁹⁰ Ténylegesen azonban Kossuth nem egy vonatkozásban és nem egyszer »Werbőczy törvényeinek korlátai között« maradt: így pl. nem szívelte meg Táncsics javaslatát, akinek pedig ezerszer igaza volt, amikor 1849 elején a hazaárulók földjének a *paraszttság* kezére juttatását követelte és akit ezért kinevettek és megcsúfoltak.

A magyar kormány 1849. június 20-án megszünteti az ország különböző helyein létrejött rögtönítélő vegyesbíróságokat és a továbbiakban csak egy, Pesten működő ilyen bíróságot tart fenn.⁹¹ A diadaloktól ittasan a nemzeti kormány akkor enyhíti a harcot az árulók ellen, amikor e harc kérelmelhetetlen folytatására a legnagyobb szükség lett volna. Kossuth 1849. június 28-án »Európa népeihez« intézett kiáltványában leszögezi: »Az osztrák zsarnokság annak, ki *saját hazája* mellett vív, elvéteti vagyonát és gyalázatosan felakasztatja tisztjeinket, a mi kezünkben két tábornok, 50 főtiszt és 20 000 fogoly van; ezek közt több nemzetünkbeli hazaáruló, *de még egyet sem végeztettünk ki*. . . . Mi a szabadságot és humanitást nemcsak hirdetjük, de gyakoroljuk is, azon nehéz körülményekben is, midőn az önvédelem szüksége nemzetet rendkívüli szabályokra is feljogosíthat.«⁹²

Bezzeg ilyen nagylelkűség nem jellemezte a magyar nép szabadságharcának ellenségeit. Ez azonban nem zavarta őket, hogy a forradalmi kormányzatot, a magyar szabadságharcot vérengzésekkel és kegyetlenkedésekkel ne vádolják. A vádolók kórusában ott volt az egész európai, de nemcsak európai reakció. Ott voltak a népek szabadságának legelvetemültebb ellenségei Bismarcktól és

⁹⁰ Papp Dénes: A parlament Debrecenben. Lipcse, 1870. 132. l.

⁹¹ Közlöny, 1849. június 21.

⁹² Közlöny, 1849. július 1.

Wellington hercegtől kezdve az amerikai rabszolgatartókig, a római pápától a pittsburgi érsekig.

A konzervatív magyar főurak, a szabadságharc árulói 1848—49-ben beigazolták, sőt túlszárnyalták mindazt, amit róluk Kossuth, mint országrontó, destruktív, idegen ellenség szolgálatában álló, megvásárolható elemekről valaha is mondott. Mi volt az oka annak, hogy Kossuth magatartása a szabadságharc idején a hazaáruló konzervatív arisztokráciával szemben mégis inkább *védekező*, mint *támadó*? Ennek okát mindenekelőtt abban látjuk, hogy Kossuth a nemzeti egységfront eszméjéhez ragaszkodott akkor és olyan értelemben is, amikor és ahogyan ez a nemzeti egységfront nem volt fenntartható.

Törekedni a nemzet erőinek összefogására helyes és szükséges volt. Kossuth tévedése ott kezdődik, hogy ő a nemzeti egységfrontot ki akarja terjeszteni oly rétegekre is, amelyek ténylegesen kívülhelyezték magukat a nemzeti egységfronton. Kossuth támaszkodni akart az arisztokráciára. Ennek egy részére tudott is támaszkodni, nem egy közülük hű maradt a szabadság ügyéhez egész a vérpadig. Ezek a szabadságharchoz hű arisztokraták azonban a főnemesi nagybirtokos osztálynak csupán töredékét alkották. De vajjon az arisztokrácia többsége, zöme, amely Windischgrätz és Paskievics táborában volt, nem volt-e összességében is csupán elenyésző töredéke a *nemzetnek*?

A nemzeti harc nem tudta áthidalni a meglevő mély osztályellentéteket. Kossuth ezzel a ténnyel nem akar, nem tud szembenézni, és éppen azért nem tudja levonni ennek konzekvenciáit sem.

Mindez azonban nem változtat azon a kétségbekonhatatlan és nagyfontosságú történelmi tényen, hogy a magyar 1848—49-es forradalom és szabadságharc minden komoly intézkedése a hazaárulókkal szemben, minden erélyes lépése a belső reakció ellen *Kossuth nevéhez fűződik mindenekelőtt*. Ő sütötte rá 1848—49-ben a fény- és gazdagságövezte konzervatív nagybirtokos arisztokrácia homlokára a hazaárulás bélyegét. Ezt a bélyeget homlokukról lemoshatni nem fogja soha senki. A forradalom jogán, a nemzeti önvédelem jogán erős kézzel hozzányúlt ahhoz, ami ezeknek a »dicsőséges« családoknak mindennél fontosabb volt: a vagyonukhoz, s feltehetjük, hogyha a magyar nép szabadságharca diadallal végződik, ezek a birtokok aligha kerültek volna vissza hazaáruló uraik kezébe, nem válhattak volna még egy teljes századon át a magyar népmélységes nyomorának szinte kiapadhatatlan kútforrásává.

Ezért is zárta oly mélyen szívébe Kossuth Lajos nevét a magyar nép. Ezért is írták Marx és Engels róla, hogy »nemzete számára Danton és Carnot (volt) egy személyben«.

Ezért áldozunk 100 esztendő múltán is tisztelettel és hálával Kossuth erőfeszítéseinek, melyeket a reakció, a bitang belső ellenség, a hazaárulók ellen kifejtett. Ezeket az erőfeszítéseket megszívelni, tanulságaikból okulni, a mi nemzedékünk különös szent kötelessége.

*

Kossuthnak a reakció elleni harcát nem felejtették el azok az osztályok, amelyek ellen irányult.

A magyar nagybirtokos arisztokrácia Kossuth iránti gyűlölete nem szűnt meg a szabadságharc leveretése után, nem is enyhült.

A hatvanas évek elején Kossuth maga állapította meg nem kis keserőséggel, hogy a magyar arisztokrácia — amely nem mondhatni, hogy keveset járt külföldön — a szó szoros értelmében bojkottálta őt. 1860. április 29-én kelt ismert levelében Jósika Miklóshoz írja: »Lakomnak tíz év alatt soha egy magyar mágán feléje sem jött«. Levelében leszögezi, miszerint teljes mértékben tisztában van azzal, hogy az ő »elve« »nem minden osztálynál« »lángol oly igen melegen«, mint azt Jósika állítja. A forradalmi emigrációt, Kossuth körét, illetve az azzal való kapcsolatot a régi reformpárti *arisztokraták* hagyták el, illetve bontották fel aránylag a leggyorsabban, a legkönnyebb szívvel: Andrássy Gyula, Teleky László, Podmaniczky Frigyes. Az emigrációból való hazatérhetését kitartóan kérlemelte Batthyány Kázmér, Batthyány István.

A nagybirtokos arisztokrácia Kossuth iránti ellenséges érzelmeit lényegében nem csökkentette a 67-es kiegyezés sem. Gyűlöletük Kossuth iránt tovább izzott, ha ennek külső demonstrálásától lehetőleg tartózkodtak is. Minthogy a magyar szabadságharc és Kossuth nimbusza a kiegyezés után a magyar nép szemében nem-hogy csökkent, hanem még inkább nőtt, a magyar arisztokrácia mind saját szabadságharc alatti áruló tevékenységét, mind Kossuth Lajos elleni gyűlöletét jobbnak találta eltitkolni és nem kihívni vele maga ellen az ország amúgy is ingerült közvéleményét. Mind a két tényre »a feledés fátylát« igyekezett borítani.

Hogy a magyar arisztokrácia hogyan őrizte meg emlékezetében Kossuth alakját és tevékenységét, arra élénk fényt vet gróf Széchenyi Dénesnek 1891-ben megjelentetett élelhangú pamfletje Kossuth s a Kossuth-kultusz ellen és ennek a pamfletnek lelkes visszhangja a főurak körében.

Mi fájt az arisztokráciának több mint négy évtized múltán is? Széchenyi Dénes brosurája felrója Kossuthnak »a kaszás parasztokat«, hogy 1848-ban »forradalmi modorral«, »elhamarkodva«, keresztülvitte az úrbériség eltörlését, amelynek következtében a

nemességnek »minden átmenet nélkül« adót kellett fizetnie, »elvesztette a rendes munkaerőt« stb. A parasztok »meg sem értették« a jobbágyszabadítást, amely nemeseket és parasztokat »tönkretett«. De Széchenyi Kossuthnak szemére veti azt is, hogy 1848-ban »felhasználta« »az emberek szenvedélyeit« és engedményeket »csikart ki« az uralkodótól.

A Kossuth-ellenes brosrát, amelyben természetesen nem kevés szó esik Kossuth »siker«-, »pozíció«- és »népszerűség-hajhászásáról« és azzal fejeződik be, hogy a Kossuth-kultusz miatt szerzője »szégyeli, hogy magyar ember« — a magyar arisztokrácia a legnagyobb lelkesedéssel fogadta. Széchenyi Dénes a dícsérő és gratuláló levelek egész áradatát kapta. A levélírók között akadtak persze különösen a hivatalos kormánykörökkel kapcsolatban levők, akik nem tartották »taktikusnak« Kossuth nyílt megtámadását, de még ezek is lelkes egyetértésüket fejezik ki a szerzővel és afeletti elragadtatásukat, hogy végre akadt valaki, aki fel merte venni a harcot a zsarnok közvéleménnyel, fel merészelt lépni a szerintük részben »tudatlanságon«, részben »tudatos áruláson« alapuló »esztelen« stb. Kossuth-kultusz ellen.⁹³

Mikor Széchenyi Dénes pamfletje megjelent, Kossuth már több mint 88 éves, magával tehetetlen aggastyán volt. De a magyar nagybirtokos arisztokraták gyűlöletét Kossuth ellen nem enyhítette ez a körülmény. Gyűlöletük nemcsak az agg, de még a halott Kossuthtal szemben is tovább élt. Ez világosan megnyilvánult Kossuth temetésekor.

Nemcsak az egész hivatalos Magyarország tartotta magát távol Kossuth temetésétől, de távollétével tüntetett az egész »felsőtizezer« is.

Ami a hivatalos Magyarországot illeti : az összes miniszterek parancsban tiltották meg az alájuk rendelt tisztviselőknek, hogy a temetésen hivatalosan résztvegyenek. Különösen szigorú utasítást adott ki Szilágyi Dezső igazságügyminiszter, aki a bírákat egyáltalá-

⁹³ Különösen melegen üdvözölték a szerzőt : gróf Zichy Nándor, gróf Széchenyi Antal, gróf Jankovics Gyula, a veszprémi püspök, Hornig Károly és mások. A gratuláló levelekből kitűnik, hogy gróf Széchenyi Dénes Kossuth-ellenes pamfletjével egyetértett gróf Szapáry Gyula miniszterelnök is, úgyszintén id. gróf Zichy János, gróf Széchenyi Gyula, gróf Somssich Imre, gróf Zichy Henrik. »Taktikai« meggondolásaik ellenére »elragadónak« találták a pamfletet : gróf Apponyi Albert, gróf Széchenyi Béla. Gróf Wenckheim Viktor minél szélesebbkörű terjesztését, »mindenféle osztályú emberekhez« való eljuttatását javasolta. Az erre vonatkozó többnyire sajátkezűleg írt levelek megtalálhatók az Országos Levéltárban, a gróf Széchenyi-család iratai között.

ban eltiltotta a temetésen bármilyen módon való részvételtől.⁹⁴ Az állami iskoláknak, közintézményeknek, állami színházaknak stb. meg volt tiltva gyászt nyilvánítani. Gróf Csáky Albin, vallás- és közoktatásügyi miniszter az állami tanintézetek tanulóinak generálisan megtiltotta nemcsak a temetésen való megjelenést, hanem a Kossuth-szoborra folyó gyűjtésben való részvételt is. A temetésen nem jelenhettek meg felsőbb parancsra a hadsereg tagjai, sőt a tartalékos tisztek még civilben sem. Erről nemcsak a K. u. K. budapesti helyőrség parancsnoka, Lobkovitz herceg, de a magyar honvédelmi miniszter, báró Fejérváry Géza is, külön parancsban gondoskodott.

A temetés elől vidékre utaztak nemcsak a miniszterek, hanem báró Bánffy Dezső, a képviselőház elnöke is, akinek pedig a képviselőház hivatalos küldöttségét kellett volna vezetnie. Nem jelentek meg a főispánok. Nem jelent meg Budapest főpolgármestere, noha a temetést a főváros rendezte. Nem jelent meg a magyar hercegprímás, mint ahogy két püspök kivételével távollétével tüntetett az egész katolikus püspöki kar. A katolikus egyházi épületekre nem tették ki a gyászzászlókat, a katolikus templomokban nem voltak hajlandók a temetés idején megkondítani a harangokat, amit pedig még a pravoszláv templomok is megtettek. Amikor a Kossuth temetését rendező bizottság, arra való hivatkozással, hogy »a katolikus egyház magatartása már eddig is fővárosszerte visszatetszést keltett«, felszólította az illetékes egyházi hatóságokat, hogy tegyék ki épületeikre a gyászzászlót, az érseki helynök megtagadta a kérés teljesítését : »a Kossuth-gyászban való részvétel ellenkeznék a katolikus egyház dogmaival, ezzel megsértenék az egyház törvényeit«.⁹⁵

A »felsőbb« osztályoknak tüntető távolmaradása Kossuth temetéséről túlment a »hivatalos Magyarország« keretein. A főrendeknek senki sem tiltotta meg, hogy résztvegyenek a temetésen, mégis 331 főrendiházi tagból összesen 11 jelent meg. Ezeknek a »fehér hollóknak« neveit nagy diadallal hozta a függetlenségi sajtó. A függetlenségi párt javaslatát, hogy Kossuth Lajost nyilvánítsák a nemzet halottjának és érdemeit iktassák törvénybe, a magyar képviselőház nagy többséggel elvetette. Justh Gyula javaslata mellett szavazott 93 képviselő, ellene 229, tehát nemcsak a kormánypárt.⁹⁶ A javaslat ellen szavazott a többi között gróf Andrássy Gyula is, mind a három Tisza, gróf Apponyi Albert, gróf Batthyány Tivadar, Berzeviczy Albert. A javaslat ellen

⁹⁴ («Budapest» című lap 1894. márc. 29. sz.)

⁹⁵ («Budapest», 1894. márc. 28.)

⁹⁶ («Pester Lloyd», 1894. március 23.)

szavaztak, vagy távolmaradásukkal tüntettek a képviselőházban szép számmal helyetfoglaló arisztokrata képviselők valamennyien, az egy Jeszenszky László bárót kivéve. A javaslat ellen szavazott ugyancsak a magyar nagytőkének két olyan tipikus képviselője, mint Lánczy Leó és Chorin Ferenc is.⁹⁷

A temetésen résztvevő egyesületek között, noha ezek egyszerű felsorolása hasábokra ment a lapokban (többnyire polgári körök, iparosegyesületek, honvédegyesületek, munkásszervezetek stb. voltak) hiába keresnők a mágnáskaszínót. Gróf Széchenyi Antal lemondott akadémiai tagságáról, tiltakozásképpen, mert a Tudományos Akadémia, Eötvös Loránd elnök javaslatára kimondotta, hogy képviselteti magát Kossuth temetésén. Más arisztokraták is megengedtek maguknak hasonló, Kossuth-ellenes demonstrációt. Herceg Eszterházy Pál táviratilag rendelte el Bécsből, hogy az ő palotájára gyászszászlót *ne* tegyenek ki, amiből némi bonyodalmak is támadtak. A pesti nép kővel verte be az Andrássy-palotának, báró Bánffy Dezső és mások lakásának ablakait, amiért kopárságukkal tüntettek a Kossuth-gyász ellen.

Különösen gyérek voltak a gyászszászlók a várbeli palotákon.

Az ország vezető köreinek nemzetellenes, kegyeletsértő magatartása tízezres tömegek tüntetését váltotta ki a fővárosban. A tüntetőkkel szemben a kormány nemcsak a rendőrséget, hanem katonaságot is, gyalogságot és lovasságot is mozgósított. A fővárost ostromállapotba helyezték. Budapest utcáin valóságos csaták folytak, melynek számos sebesültje, sőt egy halottja is volt.

Kik voltak ezek a tüntetők? A tüntetés halálos áldozata, a tüntetés sebesültjeinek nagy része — munkás volt. Az ügyészségnek felelősségrevonás céljából átadott 16 tüntető között 15 munkás volt.⁹⁸

Ezeket a tüntetőket nemcsak a kormányajtó szidalmazta »csöcseléknek«, fosztogató, sötét elemeknek, a tüntetéseket nyilvánosan rosszalta a függetlenségi, 48-as párt is. A »Kossuth-fiúk« táviratban tiltakoztak a tüntetések ellen. A »48-as« vezérek igyekeztek a népi megmozdulásokat mint »kegyeletsértőket« minél gyorsabban leszerelni. A magyar munkásság lapja, az akkor még

⁹⁷ («Budapest», 1894. március 24.)

⁹⁸ Az ügyészségnek átadott személyek névsora: Kercsel István műegyetemi hallgató, Rajda Lajos könyvkötősegéd, Stern Adolf könyvkötőtanonc, Mindák József cipészsegéd, Brück Ignác géplakatossegéd, Werkner Dezső lakatossegéd, Bodnár Antal lakatossegéd, Morvai József bádogossegéd, Szántó István mészárossegéd, Kiss Lajos asztalossegéd, Kohn Vilmos kereskedősegéd, Tóth Péter kocsis, Drozd Imre asztalossegéd, Kelemen József pékinas, Szabó József pincér és Hubner Miklós ezüstműves. («Budapest 1894 március 26.) Az ifjú ember, aki az Operaház homlokzatára kitzűzte a gyászlobogót, egy kocsifényező volt («Népszava», 1894 márc. 30.).

csak hetilapként megjelenő »Népszava« fel is tette ironikusan a kérdést: »Vajjon mi sérti jobban a »nemzet kegyeletét«, ki nem tűzött zászlók vagy utcai zavargások?« A főkép munkásokból álló tüntető tömegekkel szemben egycsapásra kialakult a »hatvanhetesek« és »negyvennyolcasok« egységfrontja.

De nemcsak a tüntető tömegekkel szemben alakult ki egységfront a dualista Magyarország úri társadalmának különböző csoportjai között. Egységfrontban voltak abban a tekintetben is, hogy — a »hatvanhetesek« nyiltabban, a »negyvennyolcasok« kevésbé nyiltan — de valamennyien megcsúfolták Kossuth eszméit. Nemcsak a főrendiház elnöke tartotta szükségesnek ünnepi gyászbeszédében leszögezni »Kossuth tévedéseit«. Nemcsak a »Pester Lloyd« írta Kossuthról ezekben a napokban, hogy »élete végéig árnyakért, árnyak ellen viaskodott«. Jókai Mór is »egy más csillag lakójának« nevezte az emigráns Kossuthot, »aki nem a mi érzéseinkkel érzett«. Ugyanez a Jókai, mint a temetés egyik szónoka a dualista Magyarországot a kossuthi eszmék és célkitűzések megvalósulásaként méltatta. A szónokok közül csak a derék Hermann Ottó, a jeles természettudós ütött meg bíráló hangot, amennyiben »egy korcsosuló nemzedék hálátlanságáról« beszélt és hiányolta, hogy Kossuth ravatalán hiányzott »a végső kiengesztelődés ciprusága«, amire nemcsak a temetésen jelenlevő néhány szál mágna egyike, Zichy Jenő gróf »rándult meg idegesen«, hanem Helfy Ignác is szükségesnek tartotta rosszalását kifejezni.

Amint látjuk, »a kiengesztelődés cipruságát« Kossuth Lajos sírjára tenni nemcsak az idegen Habsburg-uralkodó, de a magyar »nemzeti«, »történelmi« stb. uralkodó osztályok is elmulasztották. A halott Kossuthal sem békültek ki, *nem békülhettek ki*. Nemcsak azért, mert a saját osztályérdekeiket ebben az időben még cinikusabban, még konokabban és kártevőbben szegezték szembe az ország érdekeivel, mint tették azt félévszázaddal azelőtt. Mindenekelőtt azért nem békülhettek ki a halott Kossuthal sem, mert látniuk kellett, hogy a kossuthi eszmék még távolról sem lettek a történelemé. A Kossuth halálának évében az Alföldön lefolyt agrár-szocialista mozgalmak nem véletlenül juttatják Tisza Istvánnak az 1848—49-es idők »földosztási izgatóit« és »mániáit« az eszébe.⁹⁹ Az imperializmus korszakának kibontakozása, a dualizmus egyre élesebb válsága a belső osztály- és nemzetiségi ellentétek rendkívüli kiéleződése, és nem utolsósorban a magyar szocialista munkásmozgalom megizmosodása — mindmegannyi figyelmeztetés volt

⁹⁹ A fiatal Tisza gyűléstől 1870 beszédet tartott az alföldi munkásmozgalmakkal kapcsolatban az OMGE 1895. évi gazdakongresszusán (»Az 1895. évi III. Országos Gazdakongresszus tárgyalásai« Bp. 1895. 103.).

az uralkodó osztályok számára. Mindmégannyi jele volt annak, hogy a demokratikus forradalom eszméi aktuálisabbakká lettek, mint voltak valaha, hogy Kossuth nem mult csupán, hanem bizonyos értelemben a jövő is. Kossuth neve a magyar nép leverett forradalmát idézte olyan korszakban, amikor már kezdtek kibontakozni a magyar nép eljövendő új, minden addiginál hatalmasabb forradalmának első körvonalai.

Noha a magyar munkásság ebben az időben még nem dolgozta ki a legfontosabb kérdésekben sem a maga helyes és önálló osztálypolitikáját, még tapogatózva kereste feladatait és a megvalósításukhoz vezető helyes utat, mégis, megnyilatkozása Kossuth halála alkalmával magasan fölötte áll mind a »hatvanhetesek« cinikusan nyílt nemzetietlenségének, mind az üzletieskedő »negyvennyolcas« félbarátok képmutató tulekedésének Kossuth sírja körül.

»Kossuth nem volt politikai ellenfelünk — szögezték le a »Népszava« — ő a szabadságért küzdött az elsők között. A polgári forradalomban forradalmár volt és ez előttünk az ő érdeme«.

A magyar munkásosztály ugyanakkor élesen elhatárolta magát a magyar uralkodóosztály mindkét frakciójának hamis »Kossuth-gyászától«.

»A társadalmi osztály, amely a Te segítségével, a Te lelkesedéssel és a Te bölcsességeddel jutott fel a hatalom polcéra, már régen szakított a Te elveiddel. A népek történelméből tanul, okul a nép. A nép a saját élettörténetéből tanulta meg, hogy az ő számára nem születnek megváltók, hanem ő maga lesz a saját megváltója.«¹⁰⁰

A magyar munkásosztálynak ekkor még »mutáló« hangja összehasonlíthatatlanul a legtisztábban csengett, mi több, ez volt az egyetlen tiszta hang, a hivatalos és nemhivatalos »Kossuth-gyász« zavaros, kórusában. Tulajdonképpen a jövő hangja, a kossuthi eszmék igaz örökösének a hangja volt. A félf feudális állapotban megrekedt, majd fasisztává »fejlődött« Magyarország számára a kossuthi eszmék szükségszerűen előremutató forradalmasító eszmék maradtak még egy egész századon át és ha azok a társadalmi osztályok, amelyekre Kossuth épített, ezeket az eszméket végérvényesen és visszavonhatatlanul meg is tagadták — megvalósították azokat a dolgozó osztályok, a munkásosztály vezetésével megvalósította a dolgozó magyar nép. Ez a megvalósítás azonban szükségszerűen túl is ment a kossuthi elképzeléseken.

¹⁰⁰ (Népszava 1894. márc. 23.)

Ara 2.50 Ft